

Українська педагогіка 1920-х років: Г. Ф. Гринько

В умовах сьогодення ми все частіше звертаємося до педагогічних явищ і процесів минулого. Значний внесок у педагогічну науку і практику зробив у першій третині ХХ ст. Григорій Федорович Гринько (18.11.1890 – 15.03.1938 роки), політичний і державний діяч, теоретик і організатор радянської системи народної освіти. Призначений в 20-х роках ХХ ст. народним комісаром освіти, Г. Ф. Гринько активно займався питаннями розбудови вітчизняної системи освіти. Він не перевидавав російські освітні документи, а зробив спробу сформулювати нові закони, які б регламентували діяльність української системи освіти всіх ланок.

На формування концепцій освіти на початку 20-х років в РСФРР і УСРР вплинули два напрямки розвитку педагогічної думки – «формальний» і «матеріальний». Старий традиційний «формальний» напрямок, що мав на меті підготовку людини із загальною освітою, було покладено в основу концепції освіти в РСФРР. Прийнята в 1919 р. Наркомосом України концепція та модель освіти віддзеркалювала російський зразок і не враховувала соціально-економічне становище України та її національно-культурні особливості. Головним ланцюгом цієї системи повинна була стати дев'ятирічна загальноосвітня школа, яка складалася з двох ступенів. Кожний новий ступінь освіти спирається на нижчий і був його продовженням. Спеціальна підготовка починалася відносно пізно в 17 років.

Значне погіршення економічного становища в Україні, з одного боку, і прихід до керівництва Наркомосом Григорія Федоровича Гринька та його прибічників, з іншого, привели до того, що на початку 1920 р. концепція та модель освіти були радикально переглянуті на основі нового «матеріального» напрямку розвитку освіти, загальноосвітня спрямованість освіти замінювалася професійною, підготовленої до потреб реального життя. Альтернативну українську концепцію освіти назвали концепцією Г. Ф. Гринька. Професійна (спеціальна) підготовка починалась у ранньому віці та поєднувалась із загальною освітою. Принцип політехнізму відкладався на майбутнє та розглядався як перспективна мета. Але перехід до політехнічної освіти повинен був здійснитися не від загальної, а від професійної.

Українська система освіти була більш складною, ніж російська. В її основу була покладена концепція про необхідність соціального виховання, робиться перенесення «центру ваги» в справі шкільництва з єдиної трудової школи на дитячий будинок. В зв'язку з цим Наркомос України на чолі з наркомом Г. Ф. Гриньком видає «Декларацію про соціальне виховання дітей». Основний зміст декларації і сутність соціального виховання, за словами наркома Григорія Гринька, полягає в тому, що «... соціальне виховання в розвинутому вигляді є всезагальна організація дитинства, створення колективного життя всього дитячого населення. Це – не вихідна точка, а кінцева мета розвитку соцвіху. Вона передбачає повне усунення розпорощеності дітей між індивідуалістичними сім'ями, що неможливе без організації соціалістичного господарства та зміни всього устрою життя» [2]. В основі даної системи було раціональне виховання дітей від 4 до 15 років,

згідно якого передбачалось розширення впливу суспільства на життя дитини, її навчання та виховання.

Декларація висунула ідею так званого «захисту дитинства», завданням якого було:

- взяти на облік всіх дітей до 15 років, як тих, які вже ввійшли в систему соціального виховання, так і тих, що не відвідують жодної освітньо-виховної установи;
- використати всі засоби для забезпечення кожній дитині усіх її прав на матеріальне утримання, виховання, освіту, охорону здоров'я;
- вилучити дитину «з вулиці», передати через колектор або розподільник до виховного закладу (боротьба з безпритульністю);
- захистити права і тієї дитини, що живе в сім'ї, але потребує тією чи іншою мірою соціальної допомоги.

Крім цього, Г. Ф. Гринько, зважаючи на складності соціально-економічного життя в Україні, яке склалося на даний період, відстоював систему освіти, яка має професійне спрямування. Тоді як російська система, основоположниками якої були нарком А. Луначарський і Н. Крупська, відстоювала принципи єдиної трудової школи. Саме через відсутність професійного напрямку даної системи нарком Г. Ф. Гринько піддав її критиці, а запропонована ним система освіти та соціального виховання була підтримана на Першій Всеукраїнській Нараді з питань освіти у березні 1920 року і затверджена на Другій Всеукраїнській Нараді в серпні 1920 року.

«Схема Народної Освіти УСРР» передбачала функціонування різноманітної мережі закладів соціального виховання. Це «заклади для нормальних дітей» (дитячий будинок-інтернат, трудова школа, дитячий садок); «заклади для дефективних дітей»; «позашкільні заклади та організації задля соціального виховання дітей» [5]. Знову ж таки своєрідним центром соціального виховання мав стати дитячий будинок, завданням якого було «вповні здійснити ідеал соціального виховання». Всі інші установи цієї системи «мусіли орієнтуватися на дитячий будинок і наблизатися до нього» [8; 12–13].

Григорій Федорович Гринько виступав за організацію на території України дитячих будинків, які мали на меті розв'язувати проблеми навчання, виховання, розвитку дітей-сиріт, дітей з особливими потребами, безхатченків та дітей, які не отримували належної уваги у сім'ї. Така диференціація була покликана максимально забезпечити запити і потреби кожної особистості. Для такої роботи слід було підготувати кадри, і ці питання також розв'язував Гринько. Безперечно, що на таку його позицію серйозний відбиток наклала соціальна ситуація в країні, тобто низький матеріальний статус сім'ї, безробіття, розруха, лихоліття громадянської та Першої світової воєн тощо [1, с. 3]. У сфері практичної реалізації завдань освіти у цей період під керівництвом Г. Ф. Гринька Наркомос України 4 травня 1920 р. видав постанову «Про підготовку працівників освіти з обов'язковим вивченням української мови». Отже, ставилося завдання підготовки вчителя до широкої виховної роботи з метою заміни сімейного виховання державним, а саме шкільним чи дитбудинківським.

За кілька місяців після свого створення наркомат освіти провів величезну роботу, спрямовану на підготовку нормативних документів, що регламентували діяльність закладів освіти соціального виховання. Це «Постанова про проведення в життя 7-річної єдиної трудової школи» (15 червня 1920 р.); «Постанова про дитячі будинки» (16 червня 1920 р.); «Постанова про дитячі установи для фізично дефективних дітей» (18 червня 1920 р.) та ряд інших [4, с. 31–33]. А 22 листопада 1922 р. Президія ВУЦВК затвердила Кодекс законів про народну освіту в УСРР, у якому були визначені завдання та структура органів народної освіти, завдання загальноосвітніх шкіл і заходи щодо їх подальшого існування.

Радикально змінювалася модель підготовки спеціалістів з вищою освітою. Замість університетів створювалися вузько profільні інститути, паралельно з якими функціонували технікуми, які вважалися базовим типом вищого навчального закладу. Модель освіти в УСРР передбачала наявність паралельної допоміжної гілки: чотирирічка – школи учнівства різних типів – вечірній робітничий технікум, яка створювалася безпосередньо на виробництві.

У періодичних виданнях того часу друкувалися звернення до органів державної і місцевої влади з закликом «*треба сплачувати повною мірою і своєчасно, інакше важка і багатогранна робота по боротьбі з неуцтвом буде зірвана*». Недостатнє фінансування державним бюджетом загальноосвітніх шкіл призвело до скорочення їх мережі і до поширення нелегалізованих таємних приватних шкіл. Тому під впливом загальної господарської ситуації з осені 1921 року народний комісар освіти Г. Гринько мусив був вжити заходів до легалізації платної школи, як тимчасовий захід в селищах міського типу, які являються промисловими і торгівельними центрами [7].

1920–1922 рр. між представниками двох протилежних концептуальних підходів і моделей освіти розгорнулася широка конструктивна дискусія, яка дала змогу на початку 1921 р. розробити єдину компромісну модель освіти. Прибічники «матеріального» підходу визнали необхідність переходу в майбутньому до політехнічного принципу навчання й гарантували загальноосвітню підготовку дітей на рівні семирічки. У свою чергу, прибічники «формального» напрямку зголосилися тимчасово обмежити єдину трудову школу семирічкою, а у школах учнівства, професійних школах і технікумах здійснювали переважно вузькоспеціальну підготовку фахівців.

Але в РСФРР компромісна модель системи освіти невдовзі була відкинута вищим партійним керівництвом на чолі з В. І. Леніним як така, що суперечить Програмі РКП(б), а прибічники «матеріального» підходу шляхом відвертого адміністрування усунені від керівництва Наркомосом. У результаті на початку 20-х років в УСРР і РСФРР будувалися різні системи освіти, засновані на протилежних концептуальних підходах. Таким чином Григорій Гринько плідно пропрацював народним комісаром освіти УСРР в період з 1920 по 1923 роки.

На відміну від концепції освіти РСФРР концептуальний підхід Наркомосу України був більш наближений до потреб економіки та більш реалістичний, враховував регіональну та національну специфіку України. Концепція освіти в УСРР несла в собі більш чітку соціальну спрямованість.

Відкриті, денні, навчальні дитячі будинки, дитячі містечка, дитячі клуби, майданчики, комуни, колонії тощо надавали соціальний захист не тільки сиротам, але й дітям, батьки яких були не в змозі прогодувати та доглядати своїх дітей. Наявність паралельної гілки в моделі освіти УСРР (четирирічка – школи учнівства різних типів – вечірній робітничий технікум) дозволяла підлітку в п'ятнадцять років мати робочу спеціальність, гарантоване працевлаштування та можливість у майбутньому отримати вищу освіту без відриву від виробництва.

На початку 20-х рр. у містах утворилися два різновиди професійно-технічних навчальних закладів: фабрично-заводські учнівства (або школи робітничої молоді) та індустріальні профшколи.

Дещо інакше виглядала освітня мережа в сільській місцевості: масовим явищем тут була початкова 4-річна школа, до якої планувалося додати 3-річну школу селянської молоді.

Уперше в Радянському Союзі було досягнуто десятирічного рівня загальноосвітньої підготовки (семирічка плюс професійна школа), а також оптимального поєднання загальної та спеціальної освіти в ранньому віці. Також уперше завдяки системі профільних вертикалей вдалося досягти безперервності, послідовності та наступності професійної (спеціальної) підготовки.

До вищих навчальних закладів в 20-ті роки відносилися інститути різних профілів (індустріально-технічні, сільськогосподарські, соціально-економічні, педагогічні, медичні, художні). Радянська влада на Україні ліквідувала університети: вважаючи їх «розсадником буржуазної ідеології».

З метою полегшення робітничо-селянській молоді вступу до інститутів, при них відкривалися так звані робітничі факультети (робітфаки), на які покладалося завдання підготувати цю молодь до сприйняття інститутських курсів.

У другій половині 20-х років Наркомос РСФРР визнав безперечні переваги системи освіти в УСРР і почав застосовувати її елементи в себе. У старших класах єдиних трудових шкіл було введено виробничу спеціалізацію, у школах учнівства досягнуто оптимального поєднання загальної та професійної (спеціальної) освіти, почалося створення перших шкіл-десятирічок.

Специфічно вирішувалось питання з діяльністю технікумів. У 1920 р. у схемі системи освіти, запропонованій Г. Гриньком, вони кваліфікувалися як середні навчальні заклади. Але вже з 1922 р. їм відводиться роль вищої навчальної установи, що готує вузьких спеціалістів-майстрів, помічників інженерів, інженерів вузького фаху, агрономів-фахівців.

Освітню піраміду увінчувала Академія наук зі своїми науково-дослідними установами.

2 листопада 1922 р. Президія ВУЦВК затвердила «Кодекс законів про народну освіту в УРСР», в якому всі вищезгадані засади вітчизняного шкільництва набули статусу юридичної норми.

Наприкінці 1922 р. у контексті створення союзної держави Наркомос РСФРР посилив тиск на українських колег із метою розробки спільних концептуальних підходів і наближення моделей освіти двох республік. Унаслідок цього до кінця 20-х років ХХ ст. Наркомосу України довелося постійно відстоювати власну концептуальну лінію та модель освіти. У той же час під впливом об'єктивної критики та на основі позитивного досвіду російської сторони концепція та модель освіти в УСРР постійно вдосконалювались і до 1927 р. досягли високого рівня. Одночасно український досвід використовувався в РСФРР, що сприяло наближенню систем освіти [6, с. 60].

До кінця 20-х років Наркомос України відстояв і зберіг власну концепцію та модель освіти, які, на наш погляд, були більш оптимальними, перспективними та вдало поєднували в собі соціально-економічну, регіональну та національну специфіку Української республіки.

З покращенням економічної ситуації в 1923 р. Наркомос України відмовився від концептуальної ідеї заміни єдиної трудової школи навчальним дитячим будинком і зробив її базовою формою загальної освіти.

Наркомос на чолі з Г. Ф. Гриньком намагався будувати радянську школу з урахуванням потреб національного складу населення. Але партійне керівництво України, яке складалося переважно з присланих із Москви функціонерів, не поспішало сприяти цій справі. Деякі партійні діячі вороже ставилися до української мови та української нації взагалі. Відновлення цих великородзинних настроїв завдавало значної шкоди справі народної освіти і не сприяло взаєморозумінню між інтелігенцією та радянською владою. Вже починаючи з 1926 року, взаємовідносини між державою і інтелігенцією почали змінюватись. З гасла «*кади вирішують все*» почалося створення «нової» інтелігенції, в основу формування якої був висунутий той же класовий підхід, який змінив професійно-етичний критерій добору фахівців. Для проведення кадрових змін необхідно було усунути «стару» інтелігенцію, і це було зроблено шляхом масового терору. В Україні він почався в 1929 році нещадною боротьбою з національною свідомою інтелігенцією через процес над «Спілкою визволення України» [9, с. 37].

Григорій Федорович Гринько, як учасник побудови української радянської шкільної системи освіти, у своїй праці «Соціальне виховання дітей» (1921 р.) відносно вільно, але з урахуванням ідеологічних реалій висвітлював хід реформи, зокрема урядову політику українізації, доводив ефективність української системи освіти, її відмінність від російської [3], розкривав зміст основних освітніх документів – Декларації Наркомосу освіти УСРР про соціальне виховання дітей (1920), Кодексу законів про народну освіту УСРР (1922), реформаторську діяльність Наркомосу УСРР тощо. Він є яскравою персоною побудови і розвитку української педагогіки 1920-х років ХХ ст.

З 1923–1937 роки Григорій Гринько займався політичною діяльністю, працював на різних посадах в уряді СРСР. У 1937 р. заарештований у справі так званого правотроцькістського блоку і 1938 р. був розстріляний.

Таким чином, в 20-ті роки ХХ ст. на Україні була створена оригінальна освітня система, яка була виявом творчості українського суспільства, викликана загальним творчим злетом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гринько Г. Ф. Ідея трудового виховання в світлі соціалістичного світогляду / Г. Ф. Гринько // Учитель і школа. – 1919. – № 1.
2. Гринько Г. Ф. Нариси радянської просвітницької політики. – Харків, 1922.
3. Гринько Г. Ф. Соціальне виховання дітей / Г. Гринько // Порадник по соц. вихованню дітей / упоряд. Ценсоцвих Наркомосвіти УССР. – Х. : Всеукр. держ. вид-во, 1921. – Вип. 1. – С. 5–23.
4. Збірник декретів, наказів та розпоряджень по Народньому Комісаріату Освіти УССР. – Х., 1920. – Вип. I. – 60 с.
5. Кодекс Законів про Народну Освіту У.С.Р.Р. // Збірник Узаконень та Розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. Відділ 1 за 1922 р. – Х., 1922. – С. 873–881.
6. Пантюк М. П. Диференційний та діяльнісний підходи вітчизняних вчених у підготовці майбутнього вчителя до виховної роботи / М. П. Пантюк // Педагогічний альманах. – 2011. – Вип. 12. – Ч. 1. – С. 59–64.
7. Пірожак С. В. Освітньо-педагогічні перетворення в Україні у 20-х роках ХХ століття. Їх вплив на формування особистості / С. В. Пірожак // Проблеми сучасної психології. – 2010. – Вип. 9. – С. 314–322.
8. Сірополко С. Народня освіта на Советській Україні / С. Сірополко. – Варшава, 1934. – 240 с.
9. Сухомлинська О. Періодизація педагогічної думки в Україні: Кроки до нового виміру / О. Сухомлинська // Збірник наукових праць. – К. : Науковий світ, 2002. – С. 31–40.